

Gingen ze naar het Oosten?

De impact van buitenlandse investeringen

in Oost-Europa op werkgelegenheid in West-Europa

► Ludo Cuyvers, Michel Dumont en Glenn Rayp

They're closing down the textile mill across the railroad tracks. Foreman says these jobs are going boys and they ain't coming back to your hometown.

Bruce Springsteen - My Hometown

Indien alles verloopt zoals gepland, zullen op 1 mei 2004 Cyprus, Tsjechië, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slowakije en Slovenië toetreden tot de Europese Unie (EU). De bevolking van de EU zal daarmee met 75 miljoen (20 %) toenemen tot ongeveer 451 miljoen. Deze uitbreiding plaatst de EU voor een grote uitdaging, niet enkel door het groot aantal landen maar ook door de aanzienlijke inkomenskloof tussen de huidige lidstaten en de kandidaat-lidstaten. Het inkomen per inwoner in de kandidaat-lidstaten ligt lager dan 40 % van het EU-gemiddelde¹. Het is de eerste keer in haar geschiedenis dat de Unie op een dergelijke schaal uitbreidt met landen die sterk verschillen van de huidige lidstaten in economische specialisatie en technologie. De toetreding van Griekenland, Portugal en Spanje tot de Europese Gemeenschap aan het einde van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig was in deze optiek veel minder ingrijpend. In deze landen heeft toetreding duidelijk voor een toename van het inkomen per inwoner gezorgd. Zullen de verwachtingen van de Centraal- en Oost-Europese landen hierover worden ingelost en, zo ja, met welke gevolgen voor de huidige lidstaten? Er bestaat hierover een dubbele, maar tegenstrijdige vrees. In de nieuwe lidstaten wordt gevreesd dat de ongelijkheid tussen 'Oost' en 'West' bestendig blijft door een concentratie van de activiteiten

met de meeste toegevoegde waarde in de "kern" van Europa (naar analogie van hetgeen in West- en Oost-Duitsland gebeurt) en het "Oosten" de functie krijgt van toeleverancier en onderaannemer van de bedrijven uit de kern van de EU.

De uitvoer van de huidige EU-landen met de Centraal- en Oost-Europese landen is sinds de val van de Berlijnse Muur verdubbeld en bedraagt nu ongeveer 20 % van de totale EU-uitvoer en meer dan 50 % van de handel van de kandidaat-lidstaten verloopt met EU-lidstaten. Deze vertonen grote verschillen in het handelsverkeer met de kandidaat-lidstaten. Voornamelijk Duitsland en Oostenrijk zijn belangrijke handelspartners; o.a. België lijkt ondervertegenwoordigd. Ongeveer 60 % van de directe investeringen in de kandidaat-lidstaten zijn afkomstig van ondernemingen uit de EU².

Anderzijds vrezen de bestaande lidstaten voor een delokalisering golf van – hoofdzakelijk – industriële activiteit naar de veel goedkopere landen van Centraal- en Oost-Europa, met alle gevolgen van dien voor de tewerkstelling, de arbeidsvergoeding en de arbeidsomstandigheden in de "kern" van de EU. Inkomensconvergentie tussen West- en Oost-Europa betekent in deze optiek een herverdeling van de rijkdommen ten voordele van de laatste en bijgevolg ten koste van de eerste.

Op het eerste gezicht lijkt er inderdaad een belangrijke delokaliseringbeweging weg uit Noord- en West-Europa te bestaan. Recente berichten in de media over de stopzetting van bepaalde activiteiten in de EU waarbij een deel van de activiteiten worden overgebracht naar ves-

tigingen in lageloonlanden in Oost-Europa, Zuid-Oost-Azië of Latijns-Amerika zullen ongetwijfeld de discussie opnieuw aanwakkeren of globalisering leidt tot banenverlies in de industrielanden. Sinds 2001 heeft Philips wereldwijd 35.000 banen geschrapt (waarvan een kleine duizend door de sluiting van de vestiging in Hasselt) en volgens Philips-bestuursvoorzitter Gerard Kleisterlee is de sanering daarmee nog niet ten einde. De uitbesteding en relocatie van activiteiten naar landen met lagere loonkosten is een tendens die volgens Kleisterlee in de elektronicasector enkel nog maar zal toenemen in de toekomst. In de jaren '90 werd een aanzienlijk deel van de productie van Europese elektronicabedrijven uitbestedeerd naar o.a. Hongarije, Polen en Slowakije. Elektronicabedrijven beperken zich steeds meer tot de ontwikkeling en de verkoop van hun producten, alhoewel ook steeds meer onderaannemers zich toespitsen op ontwikkeling van nieuwe producten en daarbij soms de kenniscentra in Westerse landen overbodig maken, zoals ook gebleken is bij de recente afdanking van 220 onderzoekers bij Siemens-Atea (voornamelijk in de Herentalse vestiging) door het verplaatsen van onderzoeks- en ontwikkelingsactiviteiten naar India en Taiwan³.

Uit een enquête, vermeld in *Le Monde*, over het aantrekken van buitenlandse directe investeringen (BDI's) in Europa, uitgevoerd door Ernst & Young, bleek dat zeer veel bedrijven overwogen om productievestigingen in Centraal- en Oost-Europa op te richten (maar het VK, België of Luxemburg als zeer geschikte plaatsen beschouwden voor de vestiging van het Europese hoofdkwartier).

Dergelijke alarmerende berichten impliceren echter niet noodzakelijk dat de buitenlandse investeringen van Westerse ondernemingen in lageloonlanden ook *netto* een negatieve impact hebben op de tewerkstelling. Los van de concrete context kan het oprichten van een buitenlandse dochteronderneming theoretisch de volgende effecten hebben op de werkgelegenheid in het moederland :

- **Verplaatsingseffect:** productie in het gastland vervangt activiteiten in het moederland.
- **Exportstimuleringsseffect:** buitenlandse dochterondernemingen kopen (meer) grondstoffen, uitrustingsgoederen, componenten, e.d. uit het moederland.
- **“Hoofdkwartierdiensten”-effect:** “witteboorden”-werkgelegenheid in het moederland neemt toe door een toenemende nadruk op

management, Onderzoek & Ontwikkeling, auditing en accounting, enz.

- **Werkgelegenheidseffect in ondersteunende ondernemingen:** wanneer in het moederland bepaalde ondernemingen meer ondersteunende diensten (accountantskantoren, banken, consulting, e.d.) gaan verlenen aan de moedermaatschappijen.
- **Werkgelegenheidseffect in toeleveringsbedrijven:** wanneer in het moederland bedrijven meer (of minder) intermediaire goederen leveren aan het bedrijf dat in het buitenland investeert.

Het eerste effect betreft de directe impact van delocalisatie en heeft een negatieve impact op de tewerkstelling in het moederland. Het tweede en derde effect zullen een positieve impact hebben op de tewerkstelling terwijl bij de laatste twee effecten het teken van de impact a priori niet ondubbelzinnig kan worden bepaald.

Aangezien er zowel positieve als negatieve effecten zijn van buitenlandse investeringen op de tewerkstelling in het moederland is het bepalen van het netto-effect in essentie een empirisch probleem, waarover een ondubbelzinnige theoretische voorspelling zeer moeilijk is. Maar, een globaal positief of neutraal netto-effect van BDI's betekent nog niet dat alle groepen van werknemers in het moederland voordeel halen uit buitenlandse investeringen. Als men namelijk veronderstelt dat het verplaatsingseffect voornamelijk laaggeschoolde werknemers treft en de eenduidig positieve effecten in het voordeel van hooggeschoolde werknemers spelen, kan er zelfs bij een globaal netto positief tewerkstellingseffect een uitgesproken negatief effect zijn op de tewerkstelling van laaggeschoolden in het moederland, of sluit een beperkt negatief netto-effect niet uit dat laaggeschoolden in aanzienlijke mate worden getroffen.

De buitenlandse directe investeringen (BDI) in de lageloonlanden zijn het laatste decennium spectaculair gestegen, wat een gevolg is van de toegenomen activiteit van multinationale ondernemingen die globale productie- en distributiestrategieën ontwikkelen. De impact hiervan op werkgelegenheid en lonen is weliswaar statistisch bestudeerd⁴, maar de literatuur wordt sterk gedomineerd door Amerikaans onderzoek en betreft meestal een specifiek land.

De empirische literatuur met betrekking tot de directe impact van BDI op werkgelegenheid kan in twee groepen worden ingedeeld.

Een eerste groep van studies analyseert trends op macro-niveau.⁵ Dit stuit echter op het bezwaar dat de werkgelegenheidseffecten van BDI worden onderzocht, waarbij men gebruikmaakt van sectorale importgegevens, alhoewel er geen duidelijke relatie tussen invoer en uitgaande BDI is. De invoer kan stijgen door BDI, indien de buitenlandse activiteiten leiden tot een substitutie van binnenlandse productie, maar de invoer kan ook dalen door BDI, wanneer de vrijgekomen binnenlandse productiecapaciteit wordt aangewend voor productie voor de binnenlandse markt.

Een tweede groep studies vertrekt van een micro-economische invalshoek en gebruikt gegevens van ondernemingen die in het buitenland actief zijn. Dit laat een meer diepgaande analyse toe, maar is slechts mogelijk voor een beperkt aantal landen of levert enkel een partieel beeld. In 1988 gingen Kravis en Lipsey⁶ voor de VS op basis van gegevens uit de "Annual Survey of US Direct Investment Abroad" van het US Bureau of Economic Analysis na wat het effect van buitenlandse dochterondernemingen op de arbeidsvraag van de moedermaatschappij was voor de be- en verwerkende nijverheid. Ze stelden een negatieve invloed vast van investeringen in buitenlandse dochterondernemingen op de werkgelegenheid in de moedermaatschappij maar een positieve invloed op de lonen (zij het enkel significant in geval de investeringen gebeuren in ondernemingen in het buitenland waar een minderheidsparticipatie wordt aangehouden).

Het zou ons te ver voeren de gehele literatuur te bespreken met betrekking tot de VS. Wel is het interessant te verwijzen naar de bijdragen van Blomström, Fors and Lipsey⁷ waarin het werkgelegenheidseffect van BDI in ontwikkelingslanden wordt vergeleken tussen Amerikaanse en Zweedse multinationals. Hieruit zou blijken dat de Amerikaanse multinationals arbeidsintensieve activiteiten naar dergelijke landen verplaatsen, terwijl Zweedse multinationals eerder hoge-scholingsintensieve activiteiten zouden relokieren. Braconier en Ekholm⁸ vonden aanwijzingen voor tewerkstellingssubstitutie tussen Zweedse moedermaatschappijen en hun dochtermaatschappijen, gevestigd in de *industrielanden*, maar niet deze gevestigd in *lageloonlanden*. Voor de ganse EU vonden ook Konings en Murphy⁹ substitutie-effecten tussen

moeder- en dochtermaatschappijen, gevestigd in de EU, maar nauwelijks wanneer de dochtermaatschappijen in Centraal- en Oost-Europa gevestigd zijn.

Voor België heeft het Planbureau een aantal studies verricht naar delocalisatie door Belgische bedrijven¹⁰. Alhoewel er gewezen wordt op de onvolledigheid en ontoereikendheid van de beschikbare gegevens – overigens een probleem van de meeste empirische studies in dit domein – concludeert het Planbureau in een actualisatierapport dat enge delocalisatie (zijnde buitenlandse activiteiten die gepaard gaan met afbouw van tewerkstelling in België) over het algemeen beperkt is. Voor investeringen in bepaalde lageloonlanden (Centraal- en Oost-Europa maar voornamelijk Portugal, Ierland en Tunesië) en in bepaalde sectoren (*kleding; meubels; leder en schoeisel; audio-, video- en telecommunicatieapparaten*) speelt enge delocalisatie wel een aanzienlijke rol¹¹.

Uit een enquête bij Belgische bedrijven (steekproef 2999 bedrijven – 466 respondenten) blijkt dat in de periode 1990-1996 meer dan de helft van de buitenlandse investeringen van Belgische bedrijven naar andere EU landen gingen. Buiten de EU oefenden de Oost-Europese landen het meeste aantrekkingskracht uit waarbij Hongarije, Polen, Tsjechië en Slovakije alleen al 9 % van de Belgische buitenlandse investeringen aantrokken. De Oost-Europese landen bleken in de betrokken periode voornamelijk assemblageactiviteiten aan te trekken daar waar Azië en Zuid-Europese landen als Italië en Spanje ook investeringen in de productie van hoogtechnologische goederen blijken aan te trekken. Het Federaal Planbureau suggereert dat landen uit Oost-Europa en Afrika tekortschieten op het vlak van vorming, infrastructuur en organisatie en dat er daarom nog weinig hoogtechnologische activiteiten naar deze regio's worden verplaatst of uitbesteed¹². Uit het reeds aangehaalde artikel uit de Financieel-Economische Tijd blijkt echter dat recent in de elektronicasector niet enkel assemblageactiviteiten maar ook de ontwikkeling van nieuwe producten wordt uitbesteed aan Oost-Europese bedrijven.

Ondernemingen met meer dan 20 werknemers die hun totale tewerkstelling door middel van collectief ontslag met meer dan 10 % afbouwen moeten dit in België melden aan de betrokken regionale tewerkstellingsdienst. Deze gegevens worden sinds 1990 meegedeeld aan het Federaal Planbureau. Het Federaal Planbureau organiseerde

in 1996 op basis van deze gegevens een enquête bij de drie nationale vakbonden om het verband tussen collectief ontslag en delocalisatie na te gaan. Uit de enquête blijkt dat in de industrie 28 % van het tewerkstellingsverlies door collectief ontslag in de industrie in de periode 1990-1995 toe te schrijven zou zijn aan delocalisatie. In vier sectoren kan meer dan de helft van het banenverlies door collectief ontslag verklaard worden door delocalisatie (kleding en bont (59%); machines, apparaten en werktuigen (57%); elektrische machines en apparaten (55%) en schoeisel (50%)). In de industriële sectoren die in de periode 1990-1995 de grootste daling van tewerkstelling door collectief ontslag kenden (schoeisel; kleding en bont; tabaksproducten en leer) was delocalisatie een zeer belangrijke factor maar voor andere sectoren blijkt het verband tussen tewerkstellingsverlies en delocalisatie minder eenduidig. De enigszins verrassende positieve correlatie die gevonden wordt tussen het aantal collectieve ontslagen en de tewerkstellingsgroei binnen 28 industriële sectoren, wijst op een hoge mate van heterogeniteit van ondernemingen in een zelfde sector, namelijk dat bedrijven die hun tewerkstelling afbouwen samengaan met een dynamiek van bedrijven in dezelfde sector die hun tewerkstelling opvoeren. Voor de periode 1990-1995 zou delocalisatie door Belgische bedrijven naar Oost-Europa en Oost-Azië 2500 banen door collectief ontslag in België hebben getroffen, hetgeen redelijk weinig is in verhouding tot het totaal aantal banen dat in die periode verloren ging (in de periode 1990-1998 verloren meer dan 130.000 werknemers hun baan in België door collectief ontslag)¹³.

De gedetailleerde analyse van de enquêteresultaten door het Federaal Planbureau bieden een interessant overzicht van buitenlandse investeringen door Belgische bedrijven, maar wat de impact op de tewerkstelling betreft in België heeft het gebruik van enquêtegegevens een aantal beperkingen. De mate van representativiteit even buiten beschouwing latend, biedt een dergelijke aanpak bijvoorbeeld niet de mogelijkheid om effecten van buitenlandse investeringen op andere bedrijven binnen dezelfde of in een andere sector in het moederland in te schatten. Het effect op de tewerkstelling op ondernemingsniveau, in het land van oorsprong, hoeft immers niet samen te vallen met het effect op sectorniveau. Een stijging van de tewerkstelling in de moedermaatschappij t.g.v. DBI's kan immers gepaard gaan met een

daling van de tewerkstelling bij de concurrerende bedrijven en bijgevolg ook op sectorniveau.

De literatuur inzake de effecten van BDI in het land van oorsprong geven dus geen duidelijk beeld. De meeste onderzoekers besluiten dat er wel degelijk een negatieve invloed is van BDI's op de arbeidsvraag in het land van oorsprong, maar blijven vaag over de omvang van dit effect, alsook over de verklaring ervan. Zo laat men in het midden of dit negatieve tewerkstellingseffect verband houdt met DBI's in de lage- of wel integendeel in de hogeloonlanden.

In een studie voor de Europese Commissie¹⁴, waarbij gegevens voor een aantal EU-landen samengebracht werden, hebben wij gepoogd een verdere bijdrage tot de discussie te leveren. Wij zullen hier niet ingaan op de methodologie. Interessant is evenwel te vermelden dat gebruik gemaakt werd van de gegevensbank Amadeus, die gedetailleerde data bevat van de 200.000 grootste Europese ondernemingen, en hun Oost-Europese dochterondernemingen (o.m. omzet, loonkost, tewerkstelling en eigen vermogen). Voor dochterondernemingen in andere regio's is er niet voldoende gedetailleerde informatie beschikbaar.

Welk beeld levert dit op? In tabellen 1 en 2 geven we de verdeling van de moedermaatschappijen weer naar sectorale hoofdactiviteit en naar nationale oorsprong.

Tabel 1. De verdeling van de moederondernemingen volgens de sector van hun belangrijkste activiteit.

Sector	Aantal ondernemingen
Voeding, drank en tabak	49
Textiel, kledij en leer	29
Houtproducten en meubels	8
Papier, papierproducten en drukkerijen	26
Chemische producten	69
Niet-metaalhoudende minerale producten	30
Basismetalenijverheid	8
Metalen producten	19
Niet-elektrische machines	36
Elektrische machines	27
Transportmaterieel	20
Professionele goederen en instrumenten	21
Transportdiensten	8
Computers en software	6

Tabel 2. De verdeling van de moederondernemingen volgens hun nationaliteit

Land van herkomst	Aantal ondernemingen
Duitsland	130
Frankrijk	35
Italië	27
Nederland	37
België	21
Verenigd Koninkrijk	37
Denemarken	10
Spanje	3
Griekenland	7
Zweden	12
Finland	21
Oostenrijk	17

Hoewel aantallen niet de enige, noch de meest relevante indicator van belangrijkheid is, merken we in de tabellen dat de voedingsnijverheid, de chemische nijverheid en de metaalverwerking (via haar verschillende componenten: metalen producten, elektrische en niet-elektrische machines, transportmaterieel, professionele goederen en instrumenten), samen met de niet-metaalhoudende minerale nijverheid en textielsector het best vertegenwoordigd zijn in de DBI's naar Oost-Europa. Dit betreft zowel sectoren die eerder arbeidsintensief zijn (zelfs intensief in laaggeschoolde arbeid), als sectoren die eerder kapitaalintensief zijn (of intensief in hooggeschoolde arbeid). Dit zou erop wijzen dat verschillende motieven meespelen bij investeringen in Centraal- en Oost-Europa en dus niet alleen, of hoofdzakelijk loonkostargumenten. Dit blijkt ook wanneer we het verband nagaan tussen de loonkost per arbeider in de moedermaatschappij en de tewerkstelling in de Centraal- en Oost-Europese dochterondernemingen op sectoraal vlak. We vinden hier inderdaad aanduidingen voor een positief verband, in het bijzonder in de chemische nijverheid en de metaalverwerking. Bovendien vinden we geen verband tussen de loonkost per werknemer in de moedermaatschappij en de omzet van de dochterondernemingen. Dit zou impliceren dat in de eerste plaats de arbeidsintensieve componenten van het productieproces, met weinig toegevoegde waarde, in Centraal- en Oost-Europa worden gevestigd. Maar in deze sectoren vinden we ook een positief verband tussen tewerkstelling in de moeder- en dochtermaatschappij (net zoals in de voedingsnijverheid en de niet-metaalhoudende mineralen nijverheid). Een negatief verband

tussen de tewerkstelling in de moeder- en dochteronderneming vonden we slechts voor de textiel- en de houtindustrie.

In de verdeling naar land van herkomst van de investerende ondernemingen valt onmiddellijk de dominerende positie van de Duitse ondernemingen op, die een derde vertegenwoordigen van alle investerende ondernemingen van de EU. Daarnaast merken we een onverwacht beperkt verschil op tussen het absolute aantal van investerende ondernemingen uit andere grote EU-lidstaten en bv. Nederland, België en Finland.

Een meer diepgaande statische analyse leerde dat in de meeste sectoren de elasticiteit van de vraag naar arbeid in de moederondernemingen, voor wijzigingen in de lonen in de dochterondernemingen, positief is. Dit wijst op substitutie van tewerkstelling in het moederbedrijf door tewerkstelling in dochterondernemingen. De resultaten variëren evenwel sterk van sector tot sector, zowel inzake de hoogte als het bereikte significantieniveau voor de eigen-prijselasticiteiten en de zg. kruisprijselasticiteiten. We vinden evenmin aanduidingen dat de situatie systematisch verschilt tussen meer scholingintensieve en minder scholingintensieve sectoren. M.a.w., er zijn aanduidingen dat het oprichten van vestigingen in Centraal- en Oost-Europa een negatief effect heeft op de tewerkstelling in de be- en verwerkende nijverheid in de EU, dat evenwel hoog- als laaggeschoolden min of meer gelijk treft.

Er is evenwel meer. Investerings in Centraal- en Oost-Europa zullen niet enkel impact hebben op de eigen sector, maar ook op andere sectoren. Wij hebben hiermee trachten rekening te houden door naast de elasticiteit van de vraag naar arbeid in de sector tengevolge van BDI in Centraal- en Oost-Europa in dezelfde sector, ook de elasticiteit van de vraag naar arbeid van BDI in andere sectoren in Centraal- en Oost-Europa te berekenen.¹⁵ Niet enkel is de eerstgenoemde elasticiteit, maar ook de tweede genoemde elasticiteit, statistisch zeer significant negatief. Het onrechtstreekse tewerkstellingseffect van DBI's in de landen van herkomst versterkt dus het eerste, rechtstreekse effect, hetgeen in andere studies wordt vergeten en dus tot een onderschatting van het totale effect leidt.¹⁶

Niet enkel leiden investeringen in Centraal- en Oost-Europa tot banenverlies in de moedermaatschappij, zij het dat er in onze berekeningen geen rekening werd gehouden met eventuele banenwinst in de dienstensector in het moederland¹⁷,

maar tevens verdwijnen ondernemingen volledig naar het buitenland. Dit is des te problematischer als we bedenken dat België in het verleden een aantrekkelijke vestigingsplaats voor multinationals is geweest – en nog is¹⁸.

Multinationale ondernemingen in België (die voor het grootste deel in buitenlandse handen zijn) blijken sneller dan andere bedrijven geneigd tot collectief ontslag door delocalisatie. In de periode 1990-1995 zijn er in multinationals van buitenlandse oorsprong in België 86.596 jobs verdwenen terwijl er in deze groep van bedrijven 42.356 banen werden gecreëerd (nettoverlies van 44.240 banen). Aangezien deze buitenlandse multinationals doorgaans groter zijn dan gemiddeld betekent het verplaatsen van hun activiteiten (waartoe zij dus sneller geneigd blijken te zijn) een aanzienlijk netto banenverlies, alhoewel zij ook een aanzienlijk aantal banen creëren. De enige bedrijven die in de periode 1990-1995 in België een – zij het geringe – netto toename van jobs hebben gerealiseerd, zijn unilaterale Belgische bedrijven.

Als de vestigingen van buitenlandse multinationals uit België verdwijnen, is het risico niet denkbeeldig dat het industrieel weefsel van de Belgische economie ernstig aangetast wordt. Het feit dat lageloonlanden in Oost-Europa en Oost-Azië er recent in blijken te slagen ook investeringen in de productie en ontwikkeling van hoogtechnologische goederen aan te trekken en bepaalde als strategisch verankerd beschouwde kenniscentra zoals de Philipsvestiging in Hasselt en de Siemens-Atea vestiging in Herentals zonder veel plichtpleging worden gesloten of afgeslankt, roept ook vragen op over de stelling dat België door jobcreatie in kennisintensieve sectoren waarin het een comparatief voordeel zou hebben, het banenverlies tengevolge van delocalisatie zal kunnen opvangen. Bovendien blijken bedrijven bepaalde activiteiten steeds meer uit te besteden aan onafhankelijke buitenlandse bedrijven eerder dan te investeren in buitenlandse vestigingen¹⁹. Indien men de analyse beperkt tot buitenlandse directe investeringen kan men het totale banenverlies onderschatten.

Een aantal relativerende bedenkingen zijn hier evenwel gepast. Volgens de enquête over collectieve ontslagen in België gingen er in de periode 1990-1995 een 17.000 banen verloren door collectief ontslag met delocalisatie. Het grootste deel van dit banenverlies is echter toe te schrijven aan delocalisaties naar EU-landen en slechts in geringere mate door delocalisaties naar Oost-Europa of andere regio's van lageloonlanden. Eerder dan de hoge loonkosten die voornamelijk bij delocalisatie naar lageloonlanden een belangrijk motief zijn, blijkt er een concurrentie te zijn tussen EU-

landen om door middel van subsidies en fiscale gunstmaatregelen vestigingen aan te trekken, waarbij het trouwens niet uitgesloten is dat ook België activiteiten uit buurlanden aantrekt²⁰. Ook indien men rekening houdt met onze geschatte negatieve effecten van de activiteiten in Oost-

Europa van EU-bedrijven op de tewerkstelling in andere bedrijven (binnen dezelfde sector en in andere sectoren) blijft het banenverlies door buitenlandse directe investeringen, ofschoon niet verwaarloosbaar, relatief beperkt, zeker in verhouding tot het totale banenverlies in de meeste industriële sectoren. Verder is er voorlopig, bij gebrek aan voldoende gegevens, nog weinig empirisch onderzoek verricht naar de mogelijke jobcreatie in ondersteunende diensten en handelsactiviteiten. Wel is het zo dat een beperkt netto tewerkstellingseffect niet uitsluit dat bepaalde groepen zoals laaggeschoolde werknemers in belangrijker mate getroffen worden dan het netto-effect doet vermoeden.

Is een wijziging van het economische beleid in het licht van het voorgaande dan wenselijk? Kunnen ondernemingen die zich in België gevestigd hebben, worden belet om te delocaliseren?

Op korte termijn zou een aangepast juridisch en fiscaal kader enige druk kunnen uitoefenen, maar op lange termijn kunnen dergelijke maatregelen contraproductief werken, zeker in een kleine open economie zoals België.

Evenmin staven de resultaten ons inziens enig pleidooi voor protectionistische maatregelen. Eerder dan te pleiten voor een dergelijke – zeker ten aanzien van lageloonlanden, met de begrijpelijke ambitie om hun positie te verbeteren, weinig solidaire – “beggar-thy-neighbour”-beleidsvisie, lijkt

*Kunnen ondernemingen die
zich in België gevestigd
hebben, worden belet om te
delocaliseren?*

het ons wenselijker dat de EU-landen zich blijvend richten op die activiteiten waarin een comparatief voordeel bestaat en zou de Europese Commissie moeten optreden tegen de weinig heilzame onderlinge concurrentie van EU-landen die door een opbod aan subsidies en (fiscale) gunstmaatregelen elkaar investeringen proberen af te snoepen. Bovendien gaat de uitbreiding van de EU gepaard met de overname door de nieuwe lidstaten van het omvangrijke 'acquis communautaire', dat wilde concurrentie en de negatieve sociale en ecologische externaliteiten die hiervan het gevolg kunnen zijn, moet helpen te voorkomen. Gezien hun rijkdom en ontwikkelingspeil moeten de huidige lidstaten van de EU een aanpassing van hun specialisatiepatroon kunnen opvangen. Het is hierbij belangrijk dat voldoende aandacht besteed wordt aan de vorming en opleiding van laaggeschoolde werknemers zodat deze groep niet als enige de lasten van internationale solidariteit moet dragen, en de mogelijke voordelen van globalisering enkel aan hooggeschoolden zouden toekomen.

NOTEN:

1. Ministerie van Economische Zaken (2002), *Studie over de weerslag van de uitbreiding van de Europese Unie*.
2. Ministerie van Economische Zaken (2002), *ibid*.
3. Financieel-Economische Tijd (9 januari 2003), *Uittocht van Philips nog niet ten einde* en Financieel-Economische Tijd (30 mei 2003), *De uittocht van onderzoek en ontwikkeling*.
4. Wij concentreren ons op het statistisch en econometrisch onderzoek, en gaan voorbij aan het meer beschrijvende, waarbij nochtans enig baanbrekend werk behoort, zoals OECD (1994), *The OECD Jobs Study, Evidence and Explanations, part 1*, Paris : OECD.
5. Berman, Eli, John Bound and Zvi Griliches (1993). Changes in the Demand for Skilled Labor Within US Manufacturing Industries : Evidence from the Annual Survey of Manufacturers. *NBER Working Paper 4255*. Cambridge (Mass.): NBER; Sachs, Jeffrey and Howard Shatz (1994). Trade and Jobs in U.S. Manufacturing, *Brookings Papers on Economic Activity*. 1, pp. 1-69; Feenstra, Robert C. and Gordon H. Hanson (1995). Foreign Investment, Outsourcing , and Relative Wages. *NBER Working Paper 5121*. Cambridge (Mass.): NBER.
Feenstra, Robert C. and Gordon H. Hanson (1996 a). Foreign Investment, Outsourcing , and Relative Wages, in: Robert C. Feenstra , Gene M. Grossman and Douglas A. Irwin (eds.), *Political Economy of Trade Policy : Essays in Honour of Jadhish Bhagwati*. Cambridge (Mass.): MIT Press, pp. 89-127.
Feenstra, Robert C. and Gordon H. Hanson (1996 b). Globalization, Outsourcing , and Wage Inequality, *American Economic Review*. 86, pp. 240-245; Autor, David H., Lawrence F. Katz and Alan B. Krueger (1997). Computing Inequality : Have Computers Changed the Labor Market? *Princeton University Industrial Relations Working Paper 377*. Princeton.
6. Kravis, Irving B. and Robert E. Lipsey (1988). The Effect of Multinational Firms' Foreign Operations on Their Domestic Employment. *NBER Working Paper 2760*. Cambridge (Mass.): NBER.
7. Blomström, Magnus, Gunnar Fors and Robert E. Lipsey (1997 a). Foreign Direct Investment and Employment : Home Country Experience in the United States and Sweden. *NBER Working Paper 6205*. Cambridge (Mass.): NBER; Blomström, Magnus, Gunnar Fors and Robert E. Lipsey (1997 b). Foreign Direct Investment and Employment : Home Country Experience in the United States and Sweden, *Economic Journal*. 107, pp. 1787-1797.
8. Braconier, Henrik and Karolina Ekholm (1999). Swedish Multinationals and Competition from High- and Low-Wage Locations. *Working Paper 523*. Stockholm: IUI.
9. Konings, Jozef and Alan Murphy (2001). Do Multinational Enterprises Substitute Parent Jobs for Foreign Ones? Evidence from European Firm-Level Panel Data. *CEPR Discussion Paper 2972*. London: CEPR.
10. Federaal Planbureau (1994), *Delokalisatie*; Federaal Planbureau (1997), *Delokalisatie-Mondialisering: Een actualisatierapport voor België*, Federaal Planbureau (2000), *Delokalisatie, innovatie en werkgelegenheid*.
11. Federaal Planbureau (1997), *ibid*, p. 276.
12. Federaal Planbureau (2000), *ibid*, p. 61.
13. Federaal Planbureau (2000), *ibid*, pp. 80-88.
14. Cuyvers, Ludo, Michel Dumont, Glenn Rayp, Katrien Stevens en Danny Van Den Bulcke (2000), *Analysis of the Influence of Outward Direct Investment from the Community towards Emerging Economies, on Employment Development in the EU*, Rapport voor de Europese Commissie, Directoraat-Generaal V, Teverkstelling, Industriële Relaties en Sociale Zaken, Antwerpen : UA, Departement Internationale Economie, en Cuyvers, Ludo, Michel Dumont, Glenn Rayp en Katrien Stevens (2002), Home Employment Effects of EU Firms' Activities in Central and Eastern European Countries, *Working Paper 2002/158*, November 2002, Universiteit Gent, Faculteit Economie en Bedrijfskunde.
15. De activiteitsgraad van de buitenlandse dochteronderneming wordt eerst benaderd door de tewerkstelling in de dochtermaatschappij ten opzichte van de toegevoegde waarde van de groep, en nadien door de omzet van de dochtermaatschappij ten opzichte van de toegevoegde waarde van de groep.
16. De totale elasticiteit van de vraag naar arbeid in de moedermaatschappij over alle sectoren, voor activiteit in buitenlandse dochtermaatschappijen ligt tussen -0.25 en -0.38. Een stijging van de tewerkstelling in een buitenlandse vestiging ten opzichte van de toegevoegde waarde van

- de groep met 1% leidt dus tot een daling van de werkgelegenheid in de moedermaatschappij met 0,38%.
17. Uit zeer gedeeltelijke gegevens in het actualisatierapport van het Federaal Planbureau uit 1997 blijkt echter dat in 1994-1995 er in de handelssectoren verbonden met productiesectoren die te lijden hadden onder banenverlies door delokalisatie (*machines, meubels, textiel, voeding, ...*), eerder sprake is van banenverlies dan van banencreatie.
 18. Zie bijvoorbeeld L. Cuyvers : "Welk kruid is gewassen tegen de Belgische ziekte?", *Maandschrift Economie*, Jaargang 61, Nr. 2, april 1997, pp. 95-98.
 19. Volgens de resultaten van de DWTC-enquête laat 35 % van de ondervraagde bedrijven goederen toeleveren vanuit het buitenland en slechts 27 % investeerde zelf in een buitenlandse vestiging (Federaal Planbureau (2000), *ibid*, p. 242).
 20. Federaal Planbureau (2000), *ibid*, p. 260.

AANKONDIGING

De Volkshogeschool Brugge organiseert, met ondersteuning van IMAVO vzw, een driedelige lezingenreeks over:

Freuds visie op seksualiteit

In deze lezingenreeks staat Freuds "Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit" (1905) centraal. Dit bijna honderdjarige werk vormt nog steeds een belangrijke insteek voor een ruimere visie op de menselijke seksualiteit. In elke sessie wordt een verhandeling van Freud besproken. De eerste verhandeling handelt over seksuele afwijkingen, over perversies en inversies, over anale seks, masochisme en sadisme ... dus over niets wat de mens vreemd is. Is Freud wel de verdediger van de "ene, ware seksualiteit": de heterofiele, genitale coïtus? De infantiele seksualiteit vormt het thema van de tweede verhandeling. Kent een kind al zinnelijk-genitale seksuele neigingen, of is de kinderlijke seksualiteit enkel van tedere aard? Welke wijzingen grijpen er op seksueel vlak in de puberteit plaats? Dat is het thema van de derde verhandeling. Wat is volgens Freud de rol van chemische stoffen in de seksualiteit? Kan men een onderscheid maken tussen mannelijke en vrouwelijke seksualiteit?

Inleider: Guy Quintelier, filosoof en coördinator van IMAVO vzw

Data: 3 avonden: maandag 22, vrijdag 26 en maandag 29 september 2003 vanaf 19u30.

Plaats: De Volkshogeschool, Baliestraat 58 te 8000 Brugge

Nodig: Om organisatorische redenen is het nuttig zich 14 dagen op voorhand in te schrijven. Dit kan telefonisch gebeuren op het nr 050/33.01.12